

SVERIGE OCH FINLAND

EFTER 1941

Av sekreteraren JOHAN RICHERT, Stockholm

GÖTEBORGS Handelstidnings nuvarande chefredaktör fällde en gång ett bittert ord om en »Anjala-tradition» i svensk politik. Handelstidningen skulle själv komma att i någon mån bära syn för sägen. Svensk opinion under det andra finska krigets slutskede gick icke alldeles fri från det åsyftade kännemärket.

Låt oss försöka återkalla några drag ur vårt svenska inre drama under krigsåren. Något av självprövning torde vara på sin plats i det sammanhanget.

Finlands odiösa och tragiska förbund med Tyskland kom mångas finska sympatier att svalna. Men opinionen visade ändå i början en avsevärd förståelse för broderlandets hållning. Man kom ihåg Sovjets angrepp 1939, den stränga Moskva-freden med annexionen av finskt land och de efterföljande oavbrutna och hotfulla ryska framstötarna, vilka ej utan fog ha betecknats såsom »utpressning under formell fred». Dessa förmildrande omständigheter åberopades villigt. »Om något folk haft fullgiltiga skäl att känna sig hotat till livet, så var det finnarna — de levde som i en trång dal, där skred från fjällsidorna när som helst kunde vara över dem. Gång på gång befann de sig i den situationen.» Så skrev Dagens Nyheter ännu i juli 1941.

Finska män hade ängslats för en elakartad utrikes kris. I finsk radio talade justitieministern J. O. Söderhjelm, det var under perioden mellan de två krigen: »Väl få vi, om Sverige vänder oss ryggen, söka oss stöd, där sådant står att få, men endast som en sista förtvivlans utväg böra vi kasta oss in i dylika äventyrligheter.» Man torde erinra sig, att ett svenskt-finskt försvarsförbund — efter det att tanken på ett svenskt-finskt-norskt förbund hade förfallit i och med Hitlers överfall på Norge — övervägdes i såväl Sverige som Finland, fastän planerna stoppades i skrinet, då både tyskt och ryskt misshag yppades. Ett sådant förbund hade dock skymtat som en utväg, ett alternativ till den tyska anknytningen. Mången skulle säkerligen gärna ha sett, att försöket att sålunda lösa Finlands säkerhetsproblem på en rent defensiv, neutral, nordisk grund hade fullföljts trots mothållet från de två stormakterna. Något särskilt skäl att vara tyskvänlig hade man ju alldeles icke i Finland, där man hade i färskt minne vinterkrigets erfarenhet av det tysk-ryska samförståndet. Doktor Megerle aus Berlin hade i det sammanhanget kommit med den magistrala pekpinnen: »Sovjet-Ryssland har, mätt med världsmakten Englands måttstock, förvisso ej mindre rätt att strategiskt och ut-

rikespolitiskt trygga sig mot okända förvecklingar.» Men de hårdnackade finnarna satte sig lika fullt på tvären och nonchalerade det »realpolitiska» tänkandet i Tyskland och hos de nazistiska eftersägarna i Sverige (och de torde därmed ha räddat sitt land från Baltiums öde). Något spelrum för finsk nazism fanns icke då. Det ledande Finlands inriktning var *nordisk*, fastän den linjen senare efterhand kom bort genom främmande intressens intrång. Hänsynen till den äventyrlige förbundsbrodern förvanskade så småningom till en viss grad Finlands ansikte.

Ytterligare ett citat, vilket är hämtat från tidskriften Nordens Frihet, årgången 1941, kan visa, hur klara antinazister i Sverige kunde reagera ännu efter det andra finska krigets utbrott oaktat smärtan inför den tysk-finska alliansen: »Finlands måntusende vänner i Sverige följa med klappande hjärta dess öde i denna kamp. Mätte den sluta med ett rättvist nederlag för det påträngande inblandningshotet från öster och med ett återställande av Finlands sargade gräns. Det är vår innerliga förhoppning. Sedan kommer morgondagen med sina problem.» Samtidigt pekade tidskriften likvisst på den starkt växande tyska faran för Norden.

Dessvärre avvisade Finland synbarligen en möjlighet till separatfred. Den 3 november 1941 meddelade Förenta Staternas utrikesminister, att ett ryskt fredsanbud redan i augusti hade förmedlats av Amerika. Ett ganska vittutseende krigsmålprogram — motiverat med behovet av strategisk säkerhet — antyddes i stället i en finsk not till England i början av oktober 1941. Från vårt eget håll uppmuntrades, vill det synas, olyckligtvis ett fortsatt finskt fasthållande vid den riskabla kursen vid Tysklands sida, vilken tycktes kunna locka med »möjligheten till en stabilare fred och en ökad trygghet». De sist citerade orden — vilka tacksamt anammades i Tyskland — yttrades i en riksdagsdeklaration av vår utrikesminister den 29 oktober 1941, alltså efter det att den nya separatfredsmöjligheten hade erbjudits men ej utnyttjats. Någon del av ansvaret för utvecklingen kunna vi väl knappast komma ifrån. Svensk solidaritetskänsla hade redan tidigare tagit sig ett föga lyckligt uttryck med transiteringen av divisionen Engelbrecht — ett tillmötesgående mot den stormäktige Hitler, som näppeligen kunde gagna Finland. (Ett närmare studium av tidsföljden ger vid handen, att vår åtgärd i någon mån kunde ha varit ett incitament till Finlands definitiva inträde i kriget.)

Den efter hand alltmera ohållbara krigssituationen vädjade i vart fall snart till vår känsla av nordisk »ödesgemenskap». Men en viss kallsinnighet gentemot broderlandet ville liksom också smyga sig på oss. Man har lätt för att finna den segerrike förnuftig och rättvis; Rysslands i kriget bevisade kraft ingav förtroende och respekt. En röst i vårt hjärta säger obevekligt: ve de besegrade! Oroligt varnande skriver nu den alltjämt Finlandsvänliga Nordens Frihet (17/6 1943): »Även på förhållandet Finland—Ryssland kan Bertil Malmbergs ord tillämpas:

Se till, att du ej glömmes offrets pina
av idel iver att förstå tyrannen.»

Svensk opinionsbildning — allttjämt medveten om ett ofrånkomligt nordiskt ansvar — stod inför dilemmat, att å ena sidan Finland måste påverkas att söka fred, under det att å andra sidan detta *icke* fick ske med en så orättvis ensidighet i kritiken av Finlands politik, att Ryssland kunde uppmuntras att lägga en orimlig skuld på finnarna. Vårt eget omdöme var redan på glid. På sina håll i svensk press lastades Finland nu även för vinterkriget 1939—1940. Man ville liksom ej längre kännas vid att man hade trott på rättsståndpunktens bärighet i ett litet grannfolks självhävdelse.

Den sovjetryska och bolsjevikiska världskonjunkturen började redan att teckna sig. Den remarkable frisinna utrikesexperten doktor Johannes Wickman tycktes i ett dylikt läge utan svårighet kunna bortse från Finlands rätt i samband med fredsfrågan och de väsentliga värden, som stodo på spel jämväl i detta nordiska avsnitt av tidshändelserna. För somliga bland oss tycktes det otänkbart, att friheten i något fall kan behöva hävdas mot någon annan än Tyskland. Svensk Tidskrift gjorde en befogad reflexion: »När även några enstaka svenska tidningar gått hastigt förbi villkorens hårdhet och oförenlighet med nationernas självbestämmningsrätt, ha de undandragit Finland hela det moraliska stöd, som Sverige borde kunna skänka Finlands förhandlare, och underlåtit att påverka den anglosachsiska opinionen i en för Finland gynnsammare riktning. Detta är en förkastlig metod för nordisk samhörighet» (mars 1944). En liknande kraftig erinran gjordes i Tiden av Torsten Gårdlund.

Bland fredsvännerna i Finland, till största delen förvisso goda patrioter, fanns det ju även sådana, som i sin iver att vara Sovjet till lags tycktes ha överskridit gränsen till en obesvärad självförnekelse, och attityden fick ett gensvar hos oss. En finländare av denna typ, kallad »Observator», fick komma till tals i själva Nordens Frihets majnummer 1944. Detta var blixten från en klar himmel för dem, som där hade funnit ett litet speciellt organ för en nordisk anda! I det egendomliga inlägget, som förmodligen dock var avsett att göra en god insats, lovprisade författaren motpartens »tålmodighet» men hoppade kritik mot det envisa Finland och den troskyldiga opinion bland de egna landsmännen, som kunde se med »1939 års ögon» och tycka »varje avsteg från detta års gränser vara en blodig oförrätt». Frånträdandet av Viborg och finska Karelen ansågs icke värt att ens nämnas här. Senare (december 1944) fick en viss »Finlandicus» ordet på samma plats. I likhet med föregångaren såg denne med ovilja tillbaka på vinterkrigets försvarsstrid. Med sympati tänkte han åter på somligas undfallenhet under tsarregimens hårdaste skede. »Den bobrikovska tidens samarbetsmän» hade enligt honom blott felet, att samarbetsviljan där ej höll i fortsättningen. Orden »samarbetsmän» och »samarbetsvilja» få här alltså en bättre klang än de vanligen ha fått i vårt Europa från senare tid. För någon gensaga mot hållningen i dessa inlägg hade tidskriften ingen plats. Till jämförelse kan det erinras om hur annorlunda Fredrik Valros i det för något år sedan utgivna arbetet »Finlandssvenskarna» bedömde Bobrikovtidens »anpassningar» och »finska quislingar», de där ej bestodo provet i den

konstitutionella försvarskamp, som det bästa Finland då presterade till ära för landet. Man hade nu kommit därhän både hos oss och i Finland, att även det ärofullaste i det förgångna kunde framstå som mindervärdigt.

En betydande svensk opinionsriktning av frisinnat märke rörde sig nu slutligen på ungefär samma linje som en viss doktor Megerle några år tidigare. Doktor Jekyll hade förvandlat sig till mr Hyde som i den bekanta fantastiska berättelsen. Ej minst var den strålande Göteborgs Handelstidnings vida omkring bemärkta hållning för mången en desillusionerande upplevelse.

Det plötsligt omåttligt försmädade Finland var likväl det enda av de med Tyskland förbundna länderna, som ej införde några judelagar, Förhållandet vitsordades i ett minnesvärt inlägg (D. N. 14/5 1944) av en finländsk jude med det bekanta namnet Stiller, vilken bekände sin och de finska judarnas stolthet att tillhöra ett frihetskärt folk. Med allt det tyska beroendet och en hel del politisk oeffterrättlighet under krigsåren vidmakthöll och försvarade Finland ett stycke av nordisk och västerländsk kultur och rättsordning.

Den ansedda tidningen New York Times skrev år 1944 — alltså mitt under brinnande krig: »Det tragiska förhållandet, att den allierade diplomatin icke lyckats få Finland ut ur kriget på förhandlingsvägen, kan icke förändra Finlands status som en nation, berättigad att helt komma i åtnjutande av de i Atlantens Charta samt Moskva- och Teherandeklarationerna proklamerade principerna. Finland blir proberstenen för den kommande freden.» Sådana slags synpunkter måste ju annars som regel hållas tillbaka inom de allierade nationernas opinion. Den väldiga kampen förde naturligt nog med sig ett förenklat och förgrovat uppfattningssätt; intet fick stå i vägen för krigskoalitionens behov av enighet. Men borde det icke så mycket mera ha ålegat oss neutrala svenskar att giva finnarna ett moraliskt stöd efter förmåga i stället för att taga den maktmedvetna segrarens parti? På en del håll var man nog hos oss i fråga om Finland mera ohämat och restlöst pro-allierad än vad man i den anglosachsiska världen någonsin väntat sig och önskat.

Hur förstodo vi här egentligen den politiska neutralitetens innebörd och förpliktelser? — Kanske förtjänar spörsmålet en liten anspråkslös undersökning.

I neutralitet i en riktig mening ligger en uppfordran till försvarsberedskap på rättens grund mot varje aggressivitet. Så långt som vi under kriget verkligen upprätthöllo en väpnad och försvarsberedd neutralitet — och låt oss ej förringa vårt folks prestation — kunde vi förvisso även räkna oss till godo en må vara blygsam insats för europeisk frihet under krigsåren. Den militära beredskapen utgjorde i sig själv ovillkorligen ett avbräck för »angriparstaterna» och ställde oss i så måtto på en linje, som gick samman med det stora krigets frihetsfront. Dock försvagades tyvärr vår insats i mer än ett hänseende genom att vi icke otvetydigt hade ställt oss på neutralitetens ideella rättsgrund. Vår neutralitet fattades som en sorts opportun tillflykt och tolkades och anpassades efter omständigheterna. Prin-

cipen så att säga relativiserades och miste något av sin moraliska kraft och pondus. En fri, obunden kritik hörde rätteligen också till våra åligganden som neutrala. Ett neutralt lands opinion har ett uppdrag och ett ansvar inför världen. Vår ställning borde ha gjort oss känsliga för varje makthot i vår närhet och för varje nationell frihetskamps betydelse, eftersom den väpnade neutralitetens själva andemening är försvaret för rätten, från vilket håll den än hotas. Den store lagtolkaren och rätts- och frihetskämpen Adolf Hedin talade på sin tid om neutraliteten som en »fredsrätt» — rätten, ej blott freden som sådan, blir alltså ögonmärket. En universell syftning lyser där fram. Folkrätt och människorätt är neutralitetens verkliga idé — neutralitetspolitik innebär, djupare besett, solidaritet med den internationella rättsordningen. Den innebörden var ju knappast tillräckligt skönjbar i vår svenska neutralitet under världskriget, då »Neutralien» i stället kom att bli ett smädeord bland en del ärliga frihetsvänner.

Förbisåg man icke på både det ena och det andra hållet, att Nordens komplicerade frihetsproblem kunde utpeka åt oss vår egen speciella uppgift på en väpnad neutralitets ideella grund? Sveriges uppgift heter Norden. Den torde räcka väl till för våra krafter. Att fullfölja den så långt möjligt behövde ej stämpas som ovärdig »isolationism», såsom en annan modern glosa lyder. Varje slags politisk utflykt, som vore till förfång för något av våra grannfolk — exempelvis det finska — vore däremot ett svek mot hela den nordiska kulturkretsen.

Måhända skulle Adolf Hedin från sin klart svenska och nordiska synpunkt ha sett på händelsernas utveckling på ett något annat sätt än en del av de nutida radikalerna. Hans attityd mot nazismen skulle säkerligen ha varit lika redbart obönhörlig. Han hade inför sina ögon haft tyskt övervåld mot Danmark, och ingen antinazist kunde ha varit mindre tyskvän. I fråga om Ryssland åter hade han till en början en optimistisk syn. En gång på 1880-talet uttalade han, med en hänvisning till tsar Alexanders då visade lojalitet mot Finland och de därmed öppnade goda utsikterna för folken här uppe i Norden, »vår förhoppning, att det kära gamla brödralandet skall varda en försoningens och vänskapens brygga mellan tvenne grannar, som fordom voro arvfjender, och en fredsgaranti i det nordliga Europa». Men han bekände sedermera sin besvikelse, och i ett inlägg år 1899 sammanfattade han läget i Norden sålunda: »Vi se ju att Preussen för våldspolitik mot våra laglydiga stamförvanter i Nordslesvig, såsom ryssarna mot Finlands folk.» Han hade inga skygglappar. — Låt oss i skiftande politiska lägen se med en fri blick på våra nordiska livsfrågor!

Men visionen av ett Finland, som blir en folkvänskapens brygga, är en framtidsdröm, som skall realiseras på en grundval av respekt för nationell rätt och frihet. Härför kräves det tolerans och förståelse och eliminering av folkhatet men förvisso icke självuppgivelse från något håll.